

PSIKOLOJİ
VE RUH
OTTO
RANK

Çeviri: Orhan Düz

alBaraka
Yayınları

OTTO RANK

Otto Rank (1884-1939), Avusturyalı psikanalist, yazar ve Freud'un en yakın çalışma arkadaşlarından biriydi. Viyana'da doğan Rank, başlangıçta mühendislik eğitimi aldı ancak Freud'un fikirlerinden etkilenerek psikolojiye yöneldi. 1912'de "Sanat ve Sanatçının Doğuşu" adlı tezini yazdı ve Freud'un teşvikiyle Viyana Psikanaliz Derneği'ne katıldı.

Rank, özellikle doğum travması ve yaratıcı süreç üzerine teorileriyle tanınır. Freud'un bilinçdışı ve cinsellik vurgusuna kıyasla bireyin iradesine ve yaratıcı gücüne daha fazla önem verdi. 1920'lerde Freud'la yaşadığı fikir ayrılıkları nedeniyle psikanalitik hareketten uzaklaştı ve özellikle sanat, mitoloji ve terapi süreçleri üzerine çalışmalar yaptı.

1930'larda Amerika'ya yerleşerek burada psikoterapi üzerine dersler verdi. Rank'ın fikirleri, hümanist psikolojinin gelişiminde önemli bir ilham kaynağı oldu. *İrade Terapisi ve Travma Doğumunun Psikolojisi* gibi eserleriyle modern psikolojiye katkıda bulundu.

ORHAN DÜZ

2000 yılında Boğaziçi Üniversitesi Moleküler Biyoloji ve Genetik Bölümü'nden mezun oldu. Anarşist Felsefe (Birey Yayınları, 2007) gibi derleme kitaplarının yanı sıra çok sayıda çevirisi mevcut. Hâlâ İstanbul'da yaşıyor ve kitap çevirmenliğine devam ediyor.

İÇİNDEKİLER

Kendini ve Başkalarını Anlamak	7
Din ve Ruh İnancı	19
Psikoloji ve Cinsel Dönem	37
Bireysellik ve Kolektivizm	71
Rüya ve Gerçeklik	91
Ruh ve İrade	133
Doğa ve Ruh	157

KENDİNİ VE BAŞKALARINI ANLAMAK

Bilimsel psikolojinin, rüyaları psikolojik açıdan ilk yorumlayan düşünür olan Aristoteles ile başladığını söylemek alışlageldik olsa da psikolojinin kapsamlı bir tarihi, başlangıcından itibaren insanın zihinsel yaşamının tüm yönlerini içermelidir. Bilim öncesi ve bilimsel olmayan psikoloji, her zaman hakiki psikolojik disiplin sayılmış ve ruhu bilimsel açıdan inceleyen dallar da dâhil olmak üzere tüm psikolojilerin kaynağı olmuştur. Ruh hakkında çok az şey biliyor gibi görünen bilimsel psikoloji, ruhun hakikatini aradığını iddia eder, fakat kadim inançların, dinlerin ve mitlerin ruhun yorumlanmasına olan katkılarını göz ardı eder. Bilimsel psikoloji daima ruhun var olmadığını kanıtlıyor gibi görünen deneyler yapar ve ondan daha hoşgörülü olan etnoloji biliminin yapabileceği yapıcı araştırmalara imkân sağlar. Psikanaliz, psikolojinin ihmal edilmiş bu alanının kendine ait olduğunu savunur, fakat önce zihinsel kavramları onları üreten ruhsal kaynaklarla ilişkilendirmeye çalışmak yerine, ruhu “açıklamak” için materyalist psikolojiyi devreye sokar. Bu nedenle amacımız, bu sorunu çözmek için psikanalize veya başka bir modern psikolojiye başvurmak değil, ruh kavramını psikolojik çalışmanın kaynağı ve nesnesi olarak kullanan ilkeleri araştırmaktır. Yaklaşımımız kaçınılmaz olarak tarihsel değil, genetik olacaktır.

Bu yaklaşım bizi, bir bilim olarak tüm psikolojilerin temel sorusuna getiriyor ki o soru da şudur: Zihinsel bir disiplin doğa bilimi için mi yoksa felsefe için uygun bir araştırma alanıdır? Ayrıca söz konusu disiplin, Aristotelesçi anlamda fizik midir yoksa metafizik mi? Keza o, doğa biliminin bu terimleri kullandığı anlamda nesnel midir yoksa öznel mi? Aristoteles'in bilimsel psikolojisinden çeşitli psikanalitik ekoller arasındaki çatışmalara varıncaya kadar tüm psikolojik tartışmalar, bu bakış açısı meselesine indirgenir. Ancak bu tartışmaları anlamak için temel sorunu netleştirmeye çalışmalıyız. Psikolojik bilginin çeşitli aşamaları, nesnel veya öznel tutum ve yorumlama meselesinin iki farklı gözlem türünden çok daha fazlasını içerdiğini ortaya koymaktadır. Bu mesele psikolojinin doğasında var olan bir ikilikle ilgilidir ki ben bunu bir zamanlar psikolojiyi ilişkisel bir bilim olarak adlandırdığımda fark etmiştim. Bu ikilik, benlik bilgisi olarak psikoloji ile başkalarını tanımanın bir yolu olarak psikoloji arasındaki farkla ilgilidir yahut bir öz-farkındalık doktrini olarak psikoloji ile başkalarını anlama ve kontrol etme “teknîği” olarak psikoloji arasındaki farkla ve bu ikinci psikolojinin genel bir karakter bilimini, ıslah edici bir eğitimi veya terapiyi kapsayıp kapsamadığıyla ilgilidir. Burada temel ayrım, tamamen öznel psikoloji ile uygulamalı nesnel psikoloji arasındaki ayrımdır.

Bu nitelendirmelerin gerçekte ne kadar yeterli olduğunu daha sonra göreceğiz. Psikolojinin yöneliminin nesnel olduğu iddia edilebilir, her ne kadar özgün yöntemleri ve değerleri muhtemelen öznel olsa da. Gelgelelim, başkalarını etkilemek amacıyla kullanıldığı için ben bu alanı “uygulamalı” diye adlandırmayı tercih ediyorum; ayrıca ben onu ilkel büyüye benzetiyorum, çünkü ilkel büyü de aynı şekilde belirli ruhsal öncüllere dayanıyordu.

Aristoteles'in psikolojiyi ego ile olan ruhsal bağlarından koparıp onu doğal bir bilime dönüştürme yönündeki ilk çabası aslında insanın gelişiminde oldukça geç bir aşamaya denk gelse de psikolojinin 19. yüzyıla kadar bağımsız bir bilim olmadığı göz önüne alındığında, söz konusu çabanın münferit kaldığı

söylenebilir. Zikrettiğimiz yüzyıla gelindiğinde psikoloji gayet makul olarak kartezyen anlamda salt psikolojik bir bilinç bilimi ve duyuşsal bir psikoloji, psikofizik veya “ruhsuz psikoloji” olarak doğmuştur. Daha önce olduğu gibi ruhu filozoflara bıraktı, dolayısıyla modern zihinsel disiplinin tarihine ışık tutacak materyal ancak Descartes zamanında yaşanan psikolojik gelişmelerde bulunabilir. Bu materyal ayrıca ruh kademeli olarak bilinçdışına dönüşürken bilinçli olgular doktrininin salt psikolojik bir disiplin olarak kaldığını gösterecektir.

Bilinç ile bilinçdışının bir sentezi olarak Freud’un psikanalizi hem güçlü hem de zayıf noktalara sahiptir. Freud, gerçekçi bir öz-farkındalık psikolojisini bilincin ötesine taşımak ve mistik bilinçdışını öz-gözlem ve nesnel araştırma nesnesine dönüştürmek istiyordu. Hem psikolojiyi hem de bilinç alanını genişletmeyi başarmıştır, fakat bilinçdışını, duyuşsal psikolojinin bilinç olgusunu açıkladığı kadar gerçekçi bir şekilde açıkladığı için onun salt ruhsal içeriğini tümünden dışlamıştır. Freud elbette bilinçdışını fark ettiğinde onun ruhsal içeriğini de fark etmiştir ama bilinçdışını materyalist bir açıdan açıkladığı için ruhu reddetmiştir, çünkü bilinç, dış dünyayla ilgili bilgilerden çok daha fazlasını içerir. Freud sonradan eklenen unsurları da bilinçdışına atıfta bulunarak açıklamaya çalışırken bilinçdışını gerçekliğin bir tortusu olarak tasavvur etmiştir. Ne var ki bilinçdışı, geçmiş gerçeklikten daha fazlasını içerir, çünkü tıpkı her zaman ruh gibi bilinçdışının da bir bölümü gerçekdışı ve doğaüstüdür. Başlangıçta ruh tamamen içsel, manevi ve doğaüstü bir varlıkken ancak bilimsel psikolojinin elinde dışsal bir mesele haline gelmiştir.

Her ne kadar psikoloji bir doğa bilimi olsa da ruhsal temeli doğa bilimi veya psikoloji açısından açıklanmaya karşı koyar, çünkü psişe ne beyin basit bir işlevidir ne de içgüdünün bir yüceltilmesi. Bilimsel psikoloji hem dürtü-insanını hem de beyin-insanını ortak bir psikolojik temele dayanarak açıklamaya çalışmıştır, fakat Bleuler’in de açıkça ifade ettiği gibi bu girişim “büyük bir

boşluk” bırakmıştır.¹ Beyin neticede zihinsel süreçlerin yaşandığı bir araçtır sadece ve cinsel dürtü, bu süreçlerin birçok ifadesinden yalnızca biridir. Tüm zihinsel olguları bilimsel açıdan kavramak mümkün olsaydı bile psikolojinin öz-farkındalığı inceleyen en önemli alanı tamamen öznel olduğu için açıklanamayacaktı.

Her ne kadar bu öz-farkındalığın değeri öznelliğinde yatsa da bu alanla ilgilenen psikoloji aslında kişinin *kendi* zihinsel yaşamını içgözlemden beklenen şekilde kendisine açıklamak konusunda başarısızdır. İçgözlem, insanlığın doğal olmayan en güncel kazanımlarından olsa da öznel öz-farkındalığa kavuşmak için uygun görünmemektedir. Kişinin kendi zihinsel yaşamını doğrudan içgözlem yoluyla öğrenmesinden başkalarına yansıtması daha doğaldır. Bu yansıtma muhtemelen insanın en karakteristik ve yaygın zihinsel faaliyeti olduğu için hiçbir zaman açıklanmamıştır. İleride bu yansıtmayı iyi anlamaya başlayacağız; şimdilik bilimsel psikolojide yansıtmanın nasıl işlediğini irdelemek istiyorum.

Bilindiği üzere, bilimsel psikoloji yakın zamanda düşünce süreçlerini incelemeye başladı. Ancak bu genç bilimin hizmetinde olan “çağrışım yöntemi”, deneyiden başka bir kişinin düşüncesini açıklamak zorundaydı. Her ne kadar bu yöntemle elde edilen sonuçların genel anlamda önemli olduğu söylene de deneysel ortam ve sonuç söz konusu olduğunda deneycinin kendisi üstü örtük biçimde sonuçların dışında tutulmuştur. “Serbest” çağrışım yöntemi uğruna “nesnel” çağrışım yöntemini bir kenara bırakan psikanaliz bile bu psikolojik olmayan karakteri ele vermektedir. Zira eğer bir psikanalistin asıl amacı hastasının zihinsel yaşamının genel yasalarını keşfetmekse kendisi de teorik sonuçlar ne olursa olsun yönetime dâhil olmalıdır. Uygulamada psikanalist, psikolojisini diğer kişiye dayatmaya çalıştıkça yönteminden dışlandığını hissedir; dolayısıyla *Genetik Psikoloji* (Genetische

¹ Bleuler, *Natural History of the Soul and of Its Conscious Interpretation* [Naturgeschichte der Seele und ihres Bewusstwerdens] (Berlin: 1921), s. 54 ve sonrası.

Psychologie, Cilt II, s. 13) adlı kitabımda psikolojiyi neden ilişkisel diye nitelendirdiysem, aynı sebepten dolayı insanı bilimsel açıdan anlamaya odaklanan pratik psikolojiyi de *yansıtmalı* bir disiplin diye adlandırabiliriz.

Nasıl ki ahlak veya eğitimle ilgili meseleler gündeme geldiğinde *başka kişiler* hakkında konuşmaya meyilli isek gerçekte her zaman istediğimiz şey başkaları üzerinde psikolojik çalışmalar yürütmek ve bu çalışmalarını pratiğe geçirmektir. Ayrıca başkalarından kendi davranışlarını değiştirmelerini talep etmemiz veya buna izin vermemiz anlaşılabilir olsa da psikoloji öncelikli olarak benlik bilgisiyle (kendini tanımayla) ilgilenen bir disiplin olduğunu iddia etmeyi sürdürmekte ve çelişkili bir şekilde bu bilgiyi başkalarından elde etmeye ve onlar üzerinde sınamaya çalışmaktadır. Bilimsel psikoloji nesnel yöntemini savunmaya çalışırken gözlem ve araştırmasının nesnesinin aynı zamanda onun öznesi olamayacağını ileri sürer. Gelgelelim bu mantıksal zorluk, onun altında yatan duygusal direnç kadar önemli değildir; çünkü günlük deneyim, kişinin kendi egosunun bile pekâlâ sürgit bir öz-gözlem nesnesi olabileceğini ve bu tür bir gözlemin doğasında bulunan benzer hataların, gözlemcinin öğrencisi, hastası, arkadaşı veya sevdiği biri üzerinde yapılan yansıtmalı psikoloji çalışmalarında da ortaya çıktığını kanıtlamaktadır. Her ne kadar doğal bilim ideolojisi, belki de psikolojide başka yerlerde olduğundan daha önemli olan farklılıkları kolayca göz ardı etmeye meyilli olsa da yetenekli bir deneycinin düşünce süreçleri ile onun üzerinde deney yaptığı ortalama bir kişinin düşünce süreçleri arasındaki farkı anlamak için saptanması çok zor olan bireysel kişilik faktörleriyle ilgilenmeye gerek yoktur. Zaten gözlemci de çıkarımların kişiden kişiye değiştiğini ve başkaları hakkındaki bulgularının fiilen dışında tutulan bir psikoloğun, diğer psikologlar ile onların psikolojilerini çözemeye çalıştıkları kişiler hakkında varsayım da bulunma hakkına sahip olduğu için zikrettiğimiz türden bir uğraşa gerek duymayacaktır.